

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

- Συγκέντρωση του Μιλάνου, 7 Σεπτεμβρίου 1951-

1. Δεν χρησιμοποιούμε τον όρο «μαρξισμός» υπό την έννοια μιας διδασκαλίας που ανακαλύφθηκε ή παρουσιάστηκε από τον Καρλ Μαρξ ως άτομο, αλλά αναφορικά με τη διδασκαλία που εμφανίζεται μαζί με το σύγχρονο βιομηχανικό προλεταριάτο και η οποία το «συνοδεύει» σε ολόκληρη την πορεία της κοινωνικής επανάστασης. Διατηρούμε, επίσης, τον όρο «μαρξισμός», παρά την τεράστια σπέκουλα και την εκμετάλλευσή που έχει υποστεί από σειρά αντεπαναστατικών κινημάτων.

2. Ο μαρξισμός, με τη μόνη έγκυρη σημασία της λέξης, βρίσκεται σήμερα αντιμέτωπος με τρεις βασικές ομάδες αντιπάλων. Η πρώτη ομάδα είναι οι αστοί, που διατείνονται ότι ο εμπορευματικός-καπιταλιστικός τύπος οικονομίας είναι και ο έσχατος, θεωρούν αυταπάτη την προοπτική της ιστορικής του υπέρβασης από το σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής και, κατά συνέπεια, απορρίπτουν πλήρως τη διδασκαλία του οικονομικού ντετερμινισμού και της ταξικής πάλης. Η δεύτερη ομάδα είναι οι λεγόμενοι σταλινικοί κομμουνιστές, οι οποίοι διακηρύσσουν ότι αποδέχονται τις μαρξιστικές ιστορικές και οικονομικές διδασκαλίες, αλλά διατυπώνουν και υπερασπίζονται, ακόμη και στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, μη επαναστατικά αιτήματα, αλλά αιτήματα πανομοιότυπα ή ακόμη και χειρότερα από τα πολιτικά (δημοκρατία) και οικονομικά (ανάπτυξη προς όφελος του λαού) αιτήματα των παραδοσιακών ρεφορμιστών. Η τρίτη ομάδα αποτελείται από αυτούς που δηλώνουν οπαδοί της επαναστατικής διδασκαλίας και μεθόδου, αλλά, παρ' όλα αυτά, αποδίδουν τη σημερινή εγκατάλειψή τους από την πλειοψηφία του προλεταριάτου σε αρχικές ελλείψεις και ανεπάρκειες της θεωρίας και, συνεπώς, υποστηρίζουν ότι αυτές πρέπει να διορθωθούν και να εκσυγχρονιστούν. Αντιμαχόμαστε και τους τρεις -τους αρνητές, τους πλαστογράφους και τους εκσυγχρονιστές- και πιστεύουμε ότι σήμερα οι χειρότεροι είναι οι τελευταίοι.

3. Η ιστορία της μαρξιστικής Αριστεράς, του ριζοσπαστικού μαρξισμού, και, ακριβέστερα, του μαρξισμού, συνίσταται στην αλληπάλληλη αντίσταση σε όλα αυτά τα «κύματα» αναθεωρητισμού, που καταφέρονται ενάντια σε διάφορες πλευρές της διδασκαλίας και της μεθόδου, αρχής γενομένης από το οργανικά μονολιθικό μόρφωμα που ταυτίζεται με το «Μανιφέστο» του 1848. Σε άλλα κείμενα μπορεί κανείς να βρει την ιστορία των αγώνων στο εσωτερικών των τριών ιστορικών Διεθνών: τους αγώνες ενάντια στους ουτοπιστές, τους εργατιστές, τους ελευθεριακούς, τους ρεφορμιστές και εξελικτικιστές σοσιαλδημοκράτες, τους αριστερούς και συντηρητικούς συνδικαλιστές, τους σοσιαλπατριώτες και σήμερα τους εθνικιστές και λαϊκιστές κομμουνιστές. Μια τέτοια πάλη καλύπτει τέσσερις γενεές και, στις διάφορες φάσεις της, δεν ανήκει σε μια σειρά από ονόματα, αλλά σε μια σαφώς διακριτή και συμπαγή σχολή και, με την ιστορική έννοια, σε ένα σαφώς διακριτό κόμμα.

4. Αυτός ο σκληρός και μακροχρόνιος αγώνας θα έχανε τη σύνδεσή του με τη μελλοντική αναζωπύρωση της επανάστασης, αν, αντί για το δίδαγμα της «αμεταβλητότητας», αποδεχόταν την κοινότοπη ιδέα ότι ο μαρξισμός είναι μια θεωρία «σε διαρκή ιστορική επεξεργασία» και ότι αυτή τροποποιείται με την πάροδο και τα διδάγματα των γεγονότων. Αυτή είναι μονίμως η δικαιολογία για όλες τις προδοσίες που έχουν επισωρευτεί στην εμπειρία μας καθώς και η δικαιολογία για όλες τις επαναστατικές ήττες.

5. Η απόρριψη, εκ μέρους του υλισμού, της ιδέας ότι ένα θεωρητικό «σύστημα» που εμφανίζεται σε μια οποιαδήποτε στιγμή -ή, ακόμη χειρότερα, εμφανίζεται μέσα στο νου και συστηματοποιείται μέσα στο έργο ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, ενός στοχαστή, ενός ιστορικού ηγέτη ή όλα αυτά μαζί- μπορεί να εμπεριέχει ολόκληρη την πορεία της μελλοντικής ιστορίας, τους νόμους και τις αρχές της με έναν αμετάκλητο τρόπο, δεν γίνεται κατανοητή υπό την έννοια του ότι δεν υπάρχουν συστήματα αρχών που μπορούν να παραμένουν σταθερά για ένα μεγάλο διάστημα της ιστορίας. Απεναντίας, η σταθερότητα τους, η αντοχή τους στη φθορά και η αντίστασή τους στις «βελτιώσεις» σημαίνει ότι αυτά αποτελούν βασικό στοιχείο της ισχύος της «κοινωνικής τάξης» στην οποία ανήκουν, του ιστορικού καθήκοντος και των ιστορικών συμφερόντων της οποίας αντανακλούν. Η αλληλοδιαδοχή τέτοιου είδους συστημάτων και σωμάτων θεωρίας και πράξης δεν συνδέεται με την έλευση ανθρώπων που σηματοδοτούν τα διάφορα στάδια κατά τα οποία αυτά εμφανίζονται, αλλά με την αλληλοδιαδοχή «τρόπων παραγωγής», δηλαδή τύπων υλικής οργάνωσης της ζωής της ανθρώπινης συλλογικότητας.

6. Το ότι, επίσης, έχει αναγνωριστεί ως ολοφάνερα λανθασμένο το τυπικό περιεχόμενο αυτών των σωμάτων διδασκαλίας όλων αυτών των αχανών ιστορικών εποχών, δεν αντικρούει, σύμφωνα με το διαλεκτικό υλισμό, την αναγκαιότητά τους για εκείνη την εποχή και, πολύ λιγότερο μπορεί να κανείς να φανταστεί ότι το λάθος θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί εάν οι σοφοί ή οι νομοθέτες σκεφτόντουσαν με καλύτερο τρόπο και ότι αυτοί θα μπορούσαν να αντιληφθούν νωρίτερα τα λάθη τους και να τα διορθώσουν. Κάθε σύστημα έχει την εξήγησή και την αιτία του μέσα στον ιστορικό του κύκλο και τα πιο σημαντικά είναι εκείνα που παρέμειναν οργανικά αμετάβλητα στη διάρκεια μακροχρόνιων αγώνων.

7. Σύμφωνα με το μαρξισμό, στην ιστορία δεν υπάρχει μια συνεχής και βαθμιαία διαδικασία όσον αφορά, πρώτα απ' όλα, το πως οργανώνονται οι παραγωγικοί πόροι, αλλά υπάρχει μια σειρά διαδοχικών αλλαγών που βρίσκονται σε μακρινή απόσταση μεταξύ, τα οποία ανατρέπουν συθέμελα ολόκληρο τον κοινωνικοοικονομικό μηχανισμό. Πρόκειται για αληθινούς κατακλυσμούς, θεομηνίες, ραγδαίες κρίσεις, όπου όλα τα πράγματα αλλάζουν μέσα σε ελάχιστο χρόνο, ενώ για μεγάλο διάστημα όλα παρέμεναν αμετάβλητα, και με τον ίδιο τρόπο συμβαίνουν τα πράγματα στο φυσικό κόσμο, στα άστρα, στο σύμπαν, στη γεωλογία και στην ίδια τη φυλογένεση των ζωντανών οργανισμών.

8. Η ταξική ιδεολογία, καθώς αποτελεί υπερδομή του τρόπου παραγωγής, δεν διαμορφώνεται από την καθημερινή επισώρευση κόκκων γνώσης, αλλά εμφανίζεται μέσα στην τομή μιας βίαιης σύγκρουσης και καθοδηγεί την τάξη που εκφράζει, με μια ουσιαδώς μονολιθική και σταθερή μορφή, σε μια μακρά σειρά αγώνων και αναταραχών έως την κρίσιμη φάση, έως την ιστορική επανάσταση που τη διαδέχεται.

9. Οι ίδιες οι διδασκαλίες του καπιταλισμού, ενώ δικαιολογούν τις κοινωνικές επαναστάσεις του παρελθόντος έως και τις αστικές επαναστάσεις, διατείνονταν ότι από αυτό το σημείο και εξής η ιστορία θα προχωρούσε σε ένα δρόμο βαθμιαίας ανόδου, χωρίς άλλες κοινωνικές καταστροφές, καθώς τα ιδεολογικά συστήματα θα απορροφούσαν με μια βαθμιαία εξέλιξη τη ροή νέων κατακτήσεων τόσο της καθαρής όσο και εφαρμοσμένης γνώσης. Ο μαρξισμός απέδειξε τη σφαλερότητα ενός τέτοιου οράματος για το μέλλον.

10. Ο ίδιος ο μαρξισμός δεν μπορεί να είναι μια διδασκαλία που υποβάλλεται καθημερινά σε διαμόρφωση και αναδιαμόρφωση με καινούργιες συνεισφορές και με την αντικατάσταση «τμημάτων» -κάνοντάς τα να μοιάζουν περισσότερο με μπαλώματα και κουρέλια- επειδή παραμένει ακόμα, μολονότι δεν είναι η τελευταία, μια από τις διδασκαλίες που αποτελούν το όπλο μιας τάξης που την εξουσιάζουν και την εκμεταλλεύονται, μιας τάξης που πρέπει

να ανατρέψει τις κοινωνικές σχέσεις και που κάνοντάς το αυτό γίνεται με χίλιους δυο τρόπους ο στόχος των συντηρητικών επιδράσεων των παραδοσιακών σχημάτων και ιδεολογιών των αντίπαλων τάξεων.

11. Μολονότι είναι σήμερα δυνατόν -και μάλιστα από τότε που το προλεταριάτο εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο μεγάλο προσκήνιο της ιστορίας- να σχηματίσουμε μια κάποια ιδέα για την ιστορία της μελλοντικής κοινωνίας στην οποία δεν θα υπάρχουν πια τάξεις και, συνεπώς, ούτε πια άλλες επαναστάσεις, πρέπει να υποστηριχθεί ότι κατά τη μακρά περίοδο που θα οδηγήσει σ' αυτήν, η επαναστατική τάξη θα εκπληρώνει το καθήκον της στο βαθμό που θα δρα χρησιμοποιώντας μια διδασκαλία και μια μέθοδο που παραμένει σταθερή και που είναι παγιωμένη σε ένα μονολιθικό πρόγραμμα, καθ' όλη τη διάρκεια της τρομερής πάλης, όπου ο αριθμός των οπαδών, η επιτυχία των φάσεων και των κοινωνικών συγκρούσεων παραμένει εξαιρετικά ευμετάβλητη.

12. Έτσι, παρ' όλο που η ιδεολογική κληρονομιά της επαναστατικής εργατικής τάξης δεν είναι πλέον αποκάλυψη, μύθος, ιδεαλισμός, όπως συνέβαινε με τις προηγούμενες τάξεις, αλλά θετική «επιστήμη», υπάρχει ακόμη ανάγκη για μια σταθερή διατύπωση των αρχών της και, επίσης, των κανόνων της δράσης της, η οποία εκπληρώνει το ίδιο καθήκον και έχει την ίδια αποτελεσματικότητα με τα παλιά δόγματα, τις κατηχήσεις, τις δέλτους, τις διακηρύξεις πίστεως, τα βιβλία πνευματικής καθοδήγησης, όπως ήταν οι Βέδες, το Ταλμούδ, η Βίβλος και το Κοράνι, ή οι Διακηρύξεις Δικαιωμάτων. Τα σοβαρά λάθη, τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο, που περιέχουν αυτοί οι πανδέκτες όχι μόνο δεν εμπόδισαν, αλλά, τουναντίον, σε πολλές περιπτώσεις συνεισέφεραν στην τεράστια οργανωτική και κοινωνική τους ισχύ, που, μέσα στη διαλεκτική της αλληλουχία, στην αρχή ήταν επαναστατική και ύστερα έγινε αντεπαναστατική.

13. Ενώ ο μαρξισμός αποκλείει οποιαδήποτε έννοια αναζήτησης της «απόλυτης αλήθειας» και δεν βλέπει στη διδασκαλία την περιγραφή ενός αιώνιου πνεύματος ή ενός αφηρημένου Λόγου, αλλά ένα «εργαλείο» δουλειάς και ένα «όπλο» μάχης, αξιώνει, πάνω στην κορυφή της προσπάθειας και στο απόγειο της μάχης, να μην εγκαταλείπεται ούτε το εργαλείο ούτε το όπλο για «επισκευή», αλλά ότι για να νικήσουμε τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο πρέπει να ξεκινάμε κραδαίνοντας καλά όπλα και χρησιμοποιώντας καλά εργαλεία.

14. Μια καινούργια διδασκαλία δεν μπορεί να εμφανιστεί σε οποιαδήποτε ιστορική στιγμή, αλλά υπάρχουν δοσμένες και πολύ ξεχωριστές -καθώς επίσης και πολύ σπάνιες- περίοδοι στην ιστορία, στις οποίες μπορεί να εμφανιστεί σαν μια δέσμη εκτυφλωτικού φωτός και, εάν η κρίσιμη στιγμή δεν αναφαίνεται και το τρομερό φως δεν φανεί, είναι μάταιο να προσφεύγει κανείς σε κεράκια με τα οποία φωτίζεται ο δρόμος για τον ακαδημαϊκό σχολαστικό και τον αγωνιστή με λιγοστή πίστη.

15. Η τάξη των σύγχρονων προλεταρίων, που διαμορφώθηκε στις χώρες που γνώρισαν πρώτες τη μεγάλη καπιταλιστική βιομηχανική ανάπτυξη, έβγαλε τις παρωπίδες της λίγο πριν από τα μέσα του περασμένου αιώνα. Η ολοκληρωμένη διδασκαλία στην οποία πιστεύουμε, στην οποία επιθυμούμε και στην οποία πρέπει να πιστέψουμε, είχε από εκείνη τη στιγμή όλα τα φόντα για να διαμορφωθεί και να διαγράψει μια πορεία αιώνων, την οποία πρέπει να την επαληθεύουμε και την επαναδιαβεβαιώνουμε ύστερα από τεράστιους αγώνες. Είτε αυτή η θέση εξακολουθεί να ισχύει ή η διδασκαλία θα αποδειχθεί ψευδής και η διακήρυξη για την εμφάνιση μιας νέας τάξης με το δικό της χαρακτήρα, το δικό της πρόγραμμα και το δικό της επαναστατικό ρόλο στην ιστορία θα αποδειχθεί μάταιη. Συνεπώς, όποιος προσπαθεί να αντικαταστήσει τμήματα, θέσεις και βασικά άρθρα του μαρξιστικού *corpus* που κα-

τέχουμε εδώ και περίπου έναν αιώνα, ακυρώνει την ισχύ του με χειρότερο τρόπο από εκείνον που τον αποκηρύσσει ολοκληρωτικά και αναγγέλλει την αποτυχία του.

16. Μετά την «εκρηκτική» περίοδο, στην οποία η ίδια η καινοτομία της νέας επαναεπιβεβαίωσης της προσέδωσε μια ξεκάθαρη και σαφώς προσδιορισμένη μορφή, ακολούθησε, εξαιτίας της σταθεροποίησης της κατάστασης, μια περίοδος που, λόγω του μακροχρόνιου χαρακτήρα της, μπορεί να χαρακτηριστεί –και έτσι πράγματι είναι– από μια ισορροπία στην οποία δεν έχουμε δει βελτίωση και εξέλιξη, αλλά παλινδρόμηση και εκφυλισμό της λεγόμενης ταξικής «συνείδησης». Οι στιγμές που η ταξική πάλη οξύνεται είναι –όπως αποδεικνύει ολόκληρη η ιστορία του μαρξισμού– οι στιγμές που η θεωρία επανακάμπτε για να επιβεβαιώσει λαμπρά τις καταβολές της και την πρώτη ακέραια έκφρασή της: αρκεί να θυμηθούμε την Παρισινή Κομμούνα, την Μπολσεβίκικη Επανάσταση και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο στη Δύση.

17. Η αρχή της ιστορικής αμεταβλητότητας των διδασκαλιών που αντανακλούν το καθήκον των πρωταγωνιστριών τάξεων και επίσης των μεγάλων επανόδων στην αρχική αφετηρία, είναι αντίθετη με την κουτσομπολίστικη υπόθεση ότι κάθε γενιά και κάθε εποχή πνευματικού νεωτερισμού μπορεί να υπερνικήσει την προηγούμενη, σύμφωνα με το ανόητο κλισέ της αδιάκοπης γενικής προόδου και άλλες παρόμοιες ανόητες αστικές ιδέες, από τις οποίες λίγοι από εκείνους που φέρουν το όνομα του μαρξιστή είναι πραγματικά απελευθερωμένοι. Αυτή η αρχή ισχύει σε όλες τις μεγάλες περιόδους της ιστορίας.

18. Αυτό εκφράζουν όλοι οι μύθοι και, πάνω από όλα, οι μύθοι για τους ημίθεους ή τους σοφούς που επικοινωνούσαν με το Υπέρτατο Ον. Είναι ανόητο να περιγελάει κανείς τέτοιου είδους αναπαραστάσεις και μόνο ο μαρξισμός έχει ανακαλύψει την πραγματική και την υλική τους υποδομή. Ο Ράμμα, ο Μωυσής, ο Χριστός, ο Μωάμεθ και όλοι οι προφήτες και οι ήρωες που εγκαινίασαν αιώνες ιστορίας των διαφόρων λαών αποτελούν ποικίλες εκφράσεις αυτού του πραγματικού γεγονότος, το οποίο αντιστοιχεί σ' ένα τεράστιο άλμα στον «τρόπο παραγωγής». Στον παγανιστικό μύθο, η σοφία, δηλαδή η Αθηνά, δεν ξεπροβάλλει από το κεφάλι του Δία, από την υπαγόρευση ολόκληρων τόμων σε χαύνους αντιγραφείς, αλλά από το σφυροκόπημα του εργάτη-θεού Ηφαίστου, που είχε κληθεί για να ανακουφίσει μια ακατάσχετη ημικρανία. Στο άλλο άκρο της ιστορίας και απέναντι στο δόγμα του Διαφωτισμού περί της νέας θεότητας, του Λόγου, πρόβαλλε η κολοσσιαία μορφή του Γράκχου Μπαμπέφ, με την τραχιά θεωρία του, για να πει ότι η φυσική υλική δύναμη οδηγεί πιο μπροστά από το Λόγο και τη γνώση.

19. Δεν λείπουν τα παραδείγματα αναστηλωτών απέναντι σε αναθεωρητικούς εκφυλισμούς, όπως ο ήταν ο Φραγκίσκος αναφορικά με τον Χριστό, όταν ο χριστιανισμός, που εμφανίστηκε για την κοινωνική λύτρωση των ταπεινών, βολεύτηκε μέσα στις αυλές των μεσαιωνικών αρχόντων· όπως ήταν οι Γράκχοι σε σχέση με τον Βρούτο, και όπως τόσες φορές οι πρόδρομοι μιας ανερχόμενης τάξης έπρεπε να είναι σε σχέση με τους επαναστάτες που αποστάτησαν, κατά την ηρωική περίοδο των προηγούμενων τάξεων: τους αγώνες στη Γαλλία, το 1831, το 1848 και το 1849 και σε αναρίθμητα άλλα γεγονότα σε ολόκληρη την Ευρώπη.

20. Η θέση μας είναι ότι όλα τα μεγάλα πρόσφατα γεγονότα αποτελούν ξεκάθαρες και αδιαμφισβήτητες επιβεβαιώσεις της μαρξιστικής θεωρίας και των προβλέψεών της. Αυτό το αναφέρουμε, πάνω απ' όλα, για τα σημεία που έχουν προκαλέσει –για μια ακόμα φορά– μεγάλες αποστασίες από το ταξικό πεδίο και προκαλούν την αμηχανία ακόμη σε εκείνους που θεωρούν τις σταλινικές θέσεις εντελώς οπορτουνιστικές. Αυτά τα σημεία είναι η έλευση των ολοκληρωτικών και συγκεντρωτικών καπιταλιστικών μορφών στο οικονομικό καθώς και στο πολιτικό πεδίο, η διευθυνόμενη οικονομία, ο κρατικός καπιταλισμός, οι ανοιχτά αστικές δι-

κτατορίες και, από την άλλη μεριά, το προτσές της ρωσικής και ασιατικής κοινωνικής και πολιτικής εξέλιξης. Διαπιστώνουμε, επομένως, την επιβεβαίωση της θεωρίας μας καθώς επίσης και τη γένεσή της με μονολιθική μορφή σε μια κρίσιμη εποχή.

21. Όποιος κατορθώσει να αντιπαραθέσει τα ιστορικά γεγονότα αυτής της κοσμογονικής περιόδου ενάντια στη μαρξιστική θεωρία, θα κατορθώσει να αποδείξει ότι αυτή είναι λαθεμένη, εντελώς αβάσιμη και μαζί μ' αυτήν και κάθε απόπειρα να εξάγει κανείς την κατεύθυνση της ιστορικής πορείας από τις οικονομικές σχέσεις. Ταυτόχρονα, θα κατορθώνε να αποδείξει ότι σε κάθε φάση τα γεγονότα απαιτούν νέα συμπεράσματα, νέες εξηγήσεις και νέες θεωρίες και, συνεπώς, θα αποδεικνυε τη βιωσιμότητα νέων και διαφορετικών μέσων δράσης.

22. Μια απατηλή διέξοδος από την τωρινή δυσκολία είναι το να παραδεχθεί κανείς ότι η θεωρητική βάση πρέπει να παραμείνει ευμετάβλητη και ότι σήμερα είναι όντως η στιγμή να μπουν νέα κεφάλαια στην ειπωμένη θεωρία και ότι έτσι, με αυτή την ενέργεια του νου, ανατρέπεται η δυσμενής κατάσταση. Αυτό ισοδυναμεί με αληθινή διαστροφή όταν ένα τέτοιο καθήκον το επωμίζονται μικρές ομάδες που η δύναμή τους είναι γελοία και, ακόμα χειρότερα, όταν αυτό προκύπτει από μια ελεύθερη συζήτηση που αποτελεί παρωδία, σε λιλιπούτεια κλίμακα, του αστικού κοινοβουλευτισμού και της περιφνημής σύγκρουσης προσωπικών απόψεων, η οποία δεν αποτελεί το πιο σύγχρονο μέσο αλλά μια παμπάλαιη ανοησία.

23. Αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε στο κατώτατο σημείο της καμπύλης του επαναστατικού δυναμικού και, συνεπώς, βρισκόμαστε αιώνες μακριά από την εποχή που θα είναι κατάλληλη για τη γένεση γνήσιων ιστορικών θεωριών. Σε μια τέτοια στιγμή, όπου δεν υπάρχει στο εγγύς μέλλον καμία προοπτική μιας μεγάλης κοινωνικής αναταραχής, η πολιτική αποσύνθεση της παγκόσμιας προλεταριακής τάξης δεν είναι μονάχα ένα λογικό στοιχείο της κατάστασης, αλλά είναι επίσης λογικό να υπάρχουν μικρές ομάδες που ξέρουν πώς να κρατούν το οδηγτικό ιστορικό νήμα της μεγάλης επαναστατικής πορείας τεντωμένο σαν ένα μεγάλο τόξο ανάμεσα σε δύο κοινωνικές επαναστάσεις, υπό τον όρο ότι αυτές οι ομάδες δεν επιδεικνύουν καμία διάθεση να διαδώσουν τίποτα καινούργιο και παραμένουν αυστηρά προσηλωμένες στις διατυπώσεις του μαρξισμού.

24. Η κριτική, η αμφιβολία και η αμφισβήτηση όλων των παλιών καθιερωμένων αντιλήψεων αποτέλεσαν καθοριστικά στοιχεία της μεγάλης σύγχρονης αστικής επανάστασης, τα τεράστια κύματα της οποίας κατέκλυσαν τις φυσικές επιστήμες, την κοινωνική τάξη πραγμάτων και τις πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις, τις οποίες, κατόπιν, προήγαγαν, αλλά με πολύ μικρότερα εικονοκλαστικά άλματα στην επιστήμη της ανθρώπινης κοινωνίας και της πορείας της ιστορίας. Αυτό ακριβώς ήταν το αποτέλεσμα μιας εποχής μεγάλης αναστάτωσης που βρίσκεται στο μεταίχμιο της μεσαιωνικής εποχής των φεουδαρχών και των γαιοκτημόνων, από τη μια, και του καπιταλιστικού μοντερνισμού, απ' την άλλη. Η κριτική ήταν το αποτέλεσμα και όχι η κινητήρια δύναμη αυτής της τεράστιας και σύνθετης πάλης.

25. Η αμφισβήτηση και ο αυστηρός έλεγχος της ατομικής συνείδησης αποτελούν εκφράσεις της αστικής μεταρρύθμισης ενάντια στη συμπαγή παράδοση και την αυθεντία της χριστιανικής εκκλησίας, τις οποίες αυτή μετέτρεψε στον πιο υποκριτικό πουριτανισμό, με τον οποίο το λάβαρο της αστικής υποταγής στη θρησκευτική ηθική ή στα ανθρώπινα δικαιώματα προώθησε και προστάτευσε την κυριαρχία της νέας τάξης και την καινούργια μορφή υποτέλειας των μαζών. Η προλεταριακή επανάσταση παίρνει τον αντίθετο δρόμο: η ατομική συνείδηση δεν είναι τίποτα, ενώ η ενιαία κατεύθυνση της συλλογικής δράσης είναι το παν.

26. Όταν ο Μαρξ έγραφε στις περίφημες «Θέσεις για τον Φούερμπαχ» ότι οι φιλόσοφοι έχουν εξηγήσει με διάφορους τρόπους τον κόσμο, το ζήτημα, όμως, είναι να τον αλλάξουμε, δεν ήθελε να πει ότι η βούληση για την αλλαγή καθορίζει το ίδιο το γεγονός της αλλαγής, αλλά ότι η αλλαγή καθορίζεται πρώτα από τη σύγκρουση συλλογικών δυνάμεων και μονάχα ύστερα λαμβάνει χώρα η κριτική της επίγνωση από τα ατομικά υποκείμενα. Αυτά τα τελευταία δεν ενεργούν χάρη σε μια απόφαση που ωριμάζει σε καθένα από αυτά, αλλά λόγω των επιδράσεων που προηγούνται της επιστήμης και της συνείδησης.

Το δε πέραςμα από τα όπλα της κριτικής στην κριτική των όπλων μετατοπίζει τα πάντα από το νούν υποκείμενο στη μαχόμενη μάζα, ούτως ώστε αυτά τα όπλα να μην είναι μόνο πυροβόλα και κανόνια, αλλά, πάνω απ' όλα, το πραγματικό όργανο, που είναι η κοινή, ενιαία, μονολιθική και σταθερή διδασκαλία του κόμματος, στην οποία υποτασσόμαστε και με την οποία δεσμευόμαστε όλοι, βάζοντας τέλος σε κάθε κουτσομπολίστικη και φαφλατάδικη συζήτηση.